

De externe accountant

PROF. DRS. R. BURGERT*

Het geven of onthouden van een goedkeurende accountantsverklaring aan de jaarrekening van een onderneming die in financiële moeilijkheden verkeerd, kan doorslaggevend zijn voor haar voortbestaan. Wanneer de accountant weigert de op continuïteit gebaseerde jaarcijfers goed te keuren, zullen leveranciers, bankiers en andere geldschieters hoogstwaarschijnlijk hun medewerking onmiddellijk opzeggen en dan is elke kans op overleving verkeken. Daarom zal de accountant hier niet gemakkelijk toe overgaan zolang er nog als realistisch te beoordelen kansen zijn dat een keer ten goede wordt bereikt. Maar op welk moment en op welke gronden moet de accountant besluiten dat deze kansen niet meer aanwezig zijn? In dit artikel wordt deze vraag waarvoor de accountant zich geplaatst ziet wanneer de continuïteit van de onderneming gevaar loopt, uitgewerkt. In het uiterste geval zal de externe accountant zich een eigen, onafhankelijk oordeel over de kansen op voortbestaan van de onderneming moeten vormen, voor welk oordeel hij de volle verantwoordelijkheid draagt.

Liquideren of doorgaan?

De vraag of een bedrijf *op lange termijn* kan blijven voortbestaan is alleen te beantwoorden op basis van een geprognosticeerde winst- en verliesrekening waarbij niet uitgegaan wordt van het huidige functioneren, maar van de best mogelijke wijze van functioneren die realiseerbaar is. Wijst zo'n winst- en verliesrekening een nadelig saldo aan, dan moet – puur bedrijfseconomisch geredeneerd – vervolgens de vraag aan de orde komen of liquidatie overwogen moet worden. Die vraag is dan nog niet beslist, omdat, hoewel voortbestaan op lange termijn onmogelijk is, voortbestaan op korte termijn de voorkeur kan verdienen boven liquidatie. Dat is het geval wanneer op korte termijn – stel een jaar – kan worden verwacht dat voortgezette bedrijfsuitoefening een grotere winst oplevert dan de rente gedurende een jaar over de geschatte liquidatieopbrengst, waarbij als kosten voor de duurzame produktiemiddelen een bedrag wordt opgenomen gelijk aan de te verwachten daling van hun liquidatiewaarde.

De vraag betreffende het *op korte termijn* voortbestaan blijft van dag tot dag actueel; alle mogelijke veranderingen in de verwachtingen omtrent opbrengsten en kosten kunnen de voortzettingsbeslissing in haar tegendeel doen verkeren. Dit alles is vrij eenvoudig in algemene zin te formuleren, maar het evalueren van de verschillende mogelijke uitgangspunten en het vinden van het benodigde cijfermateriaal kan in de praktijk hels moeilijk zijn.

Deze korte schets geeft een indicatie van de problemen die zich aan de accountant opdringen wanneer hij voor een bedreigde onderneming de vraag moet beantwoorden of hij een accountantsverklaring zal afgeven, en zo ja, welke. Kennelijk wordt er grote waarde gehecht aan een goedkeurende accountantsverklaring bij een op basis van continuïteit opgestelde jaarrekening. Dat blijkt ook uit het rapport van de parlementaire enquêtecommissie RSV 1). De afgifte van de „blanco cheque” in 1979 is mede tot stand gekomen door het perspectief dat zonder deze cheque de accountant niet bereid zou zijn een goedkeurende verklaring af te geven. In het navolgende veronderstellen wij de afwezigheid van dergelijke overheidssteun, omdat het accountantsdilemma zich alleen in zijn volle gewicht aan ons voordoet wanneer de verschillende wederpartijen van de slechtgaande onderneming zich uitsluitend door bedrijfseconomische maatstaven laten leiden. Eerst volgt echter een korte schets van het eigenlijke jaarrekeningprobleem.

Het eigenlijke jaarrekeningprobleem

De jaarrekening geeft veelzeggende informatie over de onder-

neming; meer nog zegt een aantal in een tijdreeks geplaatste jaarrekeningen. Daaruit blijkt vooral de ontwikkeling van de winstgevendheid en – voor zover zij daartoe geschikt is – die van liquiditeit en solvabiliteit. Ook als de genoemde eigenschappen zich ongunstig ontwikkelen, kunnen deze jaarrekeningen een getrouw beeld geven. Aan dat getrouwe beeld is echter wel een grens, een grens die te maken heeft met de vraag of nog wel de redelijke verwachting bestaat dat de in de toekomst te genereren ontvangsten voldoende zullen zijn om de in de toekomst te verrichten uitgaven te dekken die voor de realisering van die ontvangsten noodzakelijk zijn.

Indien die vraag ontkennend beantwoord moet worden ontstaat – naast de verwachting van verdere verliezen – ook ernstige twijfel over de vraag of de omzetting in geld van de in de balans opgenomen activa nog wel ten volle zal plaatsvinden. De daarvoor opgenomen bedragen en daarmee ook het bedrag van het eigen vermogen verliezen hun zin. Zij worden ongeschikt voor de vervulling van hun functie bij de beoordeling van de winstgevendheid, de liquiditeit en de solvabiliteit. De jaarrekening houdt dan op een getrouw beeld te geven. Men zegt dan dat de veronderstelling van continuïteit, van voortbestaan, niet meer geldig is.

De kern van de problematiek is dan ook de beslissing of de jaarrekening nog op basis van de gebruikelijke, op de continuïteitsveronderstelling berustende waarderingsgrondslagen kan worden opgesteld dan wel op basis van liquidatiewaarden opgesteld moet worden. Dat zal de ondernemingsleiding moeten beslissen; de accountant moet er op toezien dat niet te lang aan de eerstgenoemde grondslagen wordt vastgehouden.

Daarbij is het overigens wel de vraag of de praktijk wel voldoende oog heeft voor de toepassing van de minimumwaarderingsregel op duurzame produktiemiddelen. Tussen het wit van de waardering op „going concern”-basis en het zwart van de waardering op basis van liquidatiewaarden zou men zich een grijs gebied kunnen voorstellen waardoor de overgang minder pregnaat zou worden. Overgang op liquidatiebasis demonstreert op niet mis te verstane wijze dat het einde nadert; de mededeling daarvan naar buiten snijdt nagenoeg elke kans op voortbestaan af. Zo ontstaat een ernstig belangenconflict. Bevredigt men de

* Emeritus-hoogleraar bedrijfshuishoudkunde en accountancy aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

1) RSV-enquête, deel 1 t/m 16. Verslag van de enquêtecommissie Rijn-Schelde Verolme (RSV), Tweede Kamer, zitting 1984 – 1985, 17 817, blz. 275.

behoefte van aandeelhouders, werknemers, crediteuren enz. om de ware toestand te kennen, dan kan het zijn dat men tegelijkertijd afbreuk doet aan hun economische belangen. Voor de gezaghebbende problematiek beschikken wij over een gezaghebbende aanbeveling 2) van het georganiseerd accountantsberoep in de vorm van *Meningsuiting 1* van juli 1977.

De gezaghebbende beroepsopvatting

Meningsuiting 1 spreekt van een „situatie van ernstige onzekerheid”, d.i. „de situatie waarin discontinuïteit onvermijdelijk is te achten zonder medewerking van belanghebbenden die verder gaat dan waartoe zij zich tot dusverre hebben verbonden, terwijl nog niet vaststaat of deze verdergaande medewerking (b.v. additioneel bankkrediet, RB) zal worden verkregen”. Deze situatie treedt in – aldus de *Meningsuiting* – „wanneer redelijkerwijs vaststaat dat de onderneming niet op eigen kracht aan haar verplichtingen zal kunnen voldoen. Dit is een vraagstuk van liquiditeit; het is uiteindelijk het gebrek aan liquiditeit dat tot liquidatie dwingt”. De accountant zal dan een liquiditeitsprognose op korte termijn moeten opstellen. Blijkt daaruit „dat de liquiditeit nog zolang toereikend zal zijn dat met als realistisch te beoordelen initiatieven van de ondernemingsleiding nog *tijdig* een keer ten goede bereikbaar lijkt”, dan is de situatie van ernstige onzekerheid „nog niet ingetreden”; dan geldt „the benefit of the doubt” 3).

Dan zal de accountant indien hij overigens geen bedenkingen tegen de jaarrekening heeft, een goedkeurende verklaring geven, aldus het belang van het weten achterstellend bij het belang van het voortbestaan. Hij zal ook niet behoeven te eisen dat in de toelichting de continuïteitsproblematiek uiteengezet wordt. Zou hij dat wel doen, dan zou hij „de ondernemingsleiding op onaanvaardbare wijze in haar beleid beperken. Een indicatie van continuïteitsproblemen vóórdat het ... overleg (b.v. met bankiers, RB) noodzakelijk is, werkt als een „self-fulfilling prophecy”, omdat die indicatie nu eenmaal negatiever geïnterpreteerd wordt dan bedoeld” 4).

Dit standpunt lijkt op een redelijke belangenafweging te berusten. De accountant neemt daarbij toch wel grote risico's op zich. Als het goed gaat zal men zijn terughoudendheid prijzen, maar als het fout gaat zullen bepaalde belanghebbenden (of scribenten) hem overladen met verwijten. Het verlangen naar „early warnings” is immers sterk in de mode. In wezen wordt van de accountant een ondernemersoordeel gevraagd; het kernpunt is immers zijn oordeel over „de initiatieven van de ondernemingsleiding” die „tijdig tot een keer ten goede” moeten leiden, een oordeel dat geheel op verwachtingen gebaseerd is. Van groot belang is de vraag, of de vereiste sfeer van onderling vertrouwen tussen accountant en leiding in stand blijft. Zonder deze zal het eerstgenoemde wel erg moeilijk vallen tot dat positieve oordeel te komen. Zijn machtspositie is groot, want een eventuele teruggave van zijn opdracht zal gauw hetzelfde effect sorteren als een afkeurende verklaring. Meent de accountant dat een tijdige keer ten goede redelijkerwijs niet te verwachten is, ook al meent de ondernemingsleiding dat dit wel het geval is, dan zal hij bij de op continuïteitsbasis opgestelde jaarrekening een afkeurende verklaring moeten afgeven tenzij de toelichting een adequate uiteenzetting van de voortbestaansproblemen bevat. Ook dan laadt hij een grote verantwoordelijkheid op zich. Het geval dat de accountant de situatie gunstiger beoordeelt dan de ondernemingsleiding blijft buiten beschouwing, omdat – aldus de *Meningsuiting* – „de accountant niet in de plaats van de ondernemingsleiding kan treden om die mogelijk geachte positieve ontwikkeling te realiseren” 5).

Treedt de boven gedefinieerde situatie van ernstige onzekerheid in, d.i. de situatie waarin externe hulp aangetrokken moet worden (vgl. de situatie die zich in mei 1979 bij RSV voordeed voordat de regering d.m.v. de „blanco cheque” het verlossende woord had gesproken), en zijn accountant en ondernemingsleiding het over het bestaan daarvan eens, dan is er weer het echte dilemma. De jaarrekening zal opgesteld zijn op basis van continuïteit met in de toelichting een uiteenzetting van de zorgen omtrent het voortbestaan. De *Meningsuiting* staat in dat geval een nieuw soort verklaring voor, nl. de voorwaardelijke verklaring volgens het volgende model:

„Wij hebben de jaarrekening 19.. van de vennootschap gecontroleerd. Uit deze jaarrekening blijkt dat het voortbestaan van de vennootschap onzeker is. Aangezien echter niet gebleken is dat een duurzame voortzetting van de ondernemingsactiviteiten onmogelijk is, zijn de toegepaste grondslagen van waardering en resultaatbepaling gebaseerd op de veronderstelling van continuïteit van de onderneming. Op grond van ons onderzoek zijn wij van oordeel dat de jaarrekening bij deze veronderstelling een getrouw beeld geeft van de grootte en samenstelling van het vermogen van de vennootschap op 31 december 19.. en van het resultaat over 19..” 6).

Behalve uit de toelichting – en uiteraard reeds uit de jaarrekening zelf – blijkt nu de zorg omtrent het voortbestaan ook uit de – overigens goedkeurende – verklaring van de (onafhankelijke en in veler ogen deskundige) accountant. Men zou kunnen zeggen dat hij met zijn voorwaardelijke verklaring tracht de kool en de geit te sparen: het belang van het weten en het belang van (de kans op) het voortbestaan. Of die poging als geslaagd is te beschouwen, valt te betwijfelen. Vele lezers zullen uit deze ongewone verklaring afleiden dat hetgeen niet gebleken is kennelijk ernstig vermoed wordt. Deze conclusie vindt bovendien meestal steun in de slechte resultaten en de zwakke balanspositie.

Vindt de accountant dat de kans op voortbestaan geheel ontbreekt, dan staan hem nog twee wegen open:

- is de jaarrekening op basis van continuïteit opgesteld, dan rest alleen een afkeurende verklaring;
- is zij echter gebaseerd op waardering tegen liquidatiewaarden, dan is een goedkeurende verklaring mogelijk, die echter plaats moet maken voor een verklaring van oordeelonthouding als een goed oordeel over de aanvaardbaarheid van de liquidatiewaarden niet mogelijk is. Het belang bij het voortbestaan is ineengeschrompeld zodat aan het weten niets meer in de weg gelegd behoeft te worden 7).

Slot

Voor een behandeling van de problematiek van de goedkeurende accountantsverklaring moet men uitgaan van wederpartijen die normale bedrijfseconomische criteria aanleggen. Zo lang nog geen financiële hulp van buiten ingeroepen behoeft te worden en een tijdige keer ten goede kan worden verwacht, loopt de accountant de ondernemingsleiding niet voor de voeten en geeft hij zijn verklaring af. Het economisch belang krijgt voorrang.

Zodra financiële hulp van buiten vereist is en deze nog niet is verkregen, bestaat er met recht de situatie van ernstige onzekerheid. Het is zeer de vraag of de voorwaardelijke verklaring bij de op continuïteit gebaseerde jaarrekening in dat geval niet reeds afbreuk doet aan het economisch belang van de geïnteresseerden. Is zekerheid verkregen over het al of niet beschikbaar komen van de vereiste additionele middelen, dan bestaat voorlopig (?) het dilemma in feite niet meer.

De *Meningsuiting* lijkt de liquiditeitsproblematiek te zeer op de voorgrond te stellen. Beslissend moet zijn een positief antwoord op de hoofdvraag, nl. die van de voortbestaanskans op lange termijn. Voor het beantwoorden van die vraag komt de accountant in feite op de stoel van de ondernemer terecht. Zolang beide in volledig vertrouwen dezelfde mening zijn toegedaan over de hoofdvraag, lijkt de afwerking van de jaarrekening niet te moeilijk. Staan beider meningen tegenover elkaar, dan ligt de zwarte piet bij de accountant. De accountant moet dan in feite in eenzaamheid een echte ondernemersbeslissing nemen en de verantwoordelijkheid daarvoor aanvaarden. Dat is de uiterste consequentie van de (verplichte) accountantscontrole. „Führt jeder Konsequenz zum Teufel”? Hopelijk niet.

R. Burgert

2) De inhoud van de accountantsverklaring bij de jaarrekening van ondernemingen met continuïteitsproblemen, *Radar*, 2 september 1978.

3) Idem, blz. 6/7.

4) Idem, blz. 8.

5) Idem, blz. 6.

6) Idem, blz. 14.

7) Zie het schema op blz. 16 van de *Meningsuiting*.